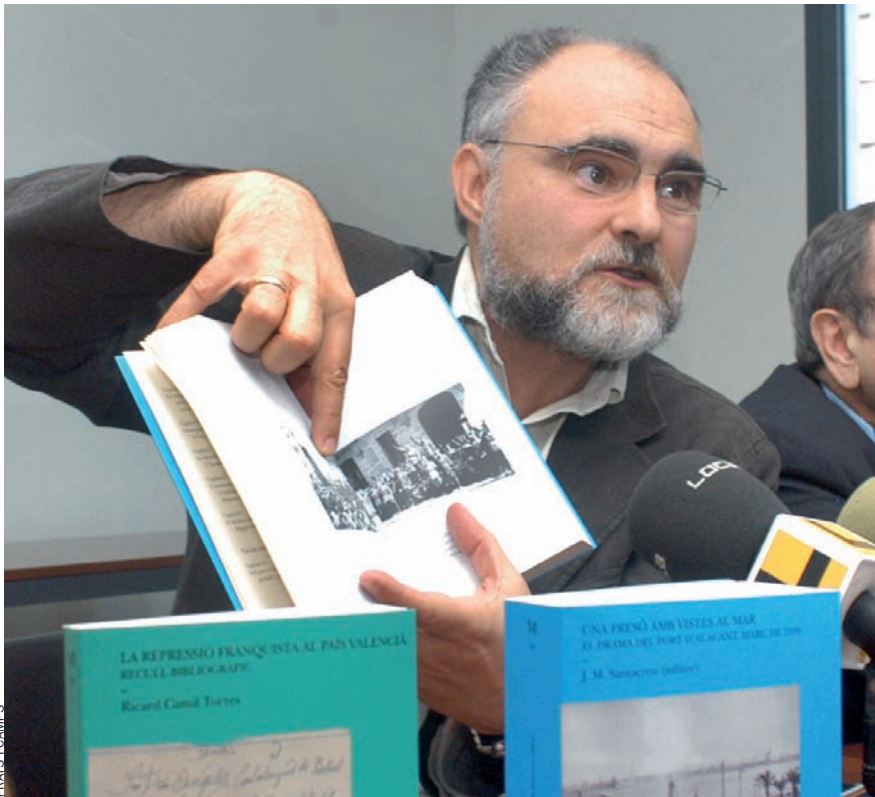

Tragèdia al port d'Alacant

'Una presó amb vistes al mar. El drama del port d'Alacant, març de 1939' (3i4) és el títol d'un llibre colpidor, coordinat per l'historiador Josep Miquel Santacreu, que desgrana la tragèdia de les 15.000 persones que van quedar atrapades al darrer reducte republicà, confiant a fugir amb uns vaixells que mai no van arribar.

Josep Miquel Santacreu, durant la presentació de la nova col·lecció "La Memòria", de l'editorial 3i4, que inclou el llibre sobre el drama d'Alacant (que sosté entre les mans).

“ Tallada la retirada cap a França i sense cap interès per dirigir-se a Portugal, i no diguem la impossibilitat de fugir per l'aire, les notícies que als ports de la Mediterrània, especialment a Alacant, hi trobarien vaixells salvadors va fer que les comunicacions terrestres amb el cap i casal alacantí es convertiren en una riuada humana.

[...] Casado comunicà als periodistes que tenia la paraula de Franco que no s'oposaria a l'evacuació de ningú i que de segur compliria la seva promesa.”

Ricard Camil Torres, historiador

Heu preparat aquest llibre de tanta densitat en 6 mesos: un temps rècord!

—Sí, ho és, però els investigadors ja feia molts anys que treballaven en el tema. L'únic que he fet ha estat buscar les persones més adequades per a cadascuna de les qüestions escollides i han fet cada escrit a partir de les seues investigacions.

—**Quin ordre hi heu posat?**

—He procurat que no hi haguera cap aspecte descuidat. El llibre és dividit en quatre parts i la primera és d'una temàtica general sobre la problemàtica del final de la guerra: hi expliquem com Alacant es converteix en un parany. Perquè és l'últim lloc on arriben els republicans esperant-ne sortir i s'hi troben atrapats: aproximadament 15.000 persones, al port. La segona part va dedicada als vaixells que aconsegueixen endur-se republicans, a l'actuació en contra seua de la marina franquista i a la manera com, per diverses circumstàncies —una tempesta, l'avaria d'un vaixell de vigilància...—, aconsegueixen eixir vaixells cap a l'exili, o al paper de Casado, l'últim governant de la República després del colp d'estat, que deia que tothom se n'anara per Alacant mentre que ell va fugir per Gandia en un vaixell britànic de guerra.

—**I descriu les batalles intestines de la República —cop d'estat, empresonaments, afusellaments...— en plena desfeta...**

—És depriment, sí. De fet, la guerra va començar amb un cop d'estat i va acabar amb un altre cop d'estat. El d'ara és perquè els uns volen continuar la guerra i els altres volen pactar una pau ràpida. Aquest és el drama final de la guerra, perquè empresonen tots els del Partit Comunista i els que defensen continuar la guerra i després, quan es produeix la desfeta i Franco ordena l'ofensiva final i Casado pensa a fugir, obren les presons. Molts d'aquests presoners se'n van al port d'Alacant.

—**A la tercera part del llibre us centreu en les víctimes...**

—Sí. S'hi analitza tot el períple que fan les víctimes quan les arpleguen al port, com les duen al camp dels Ametlers, o bé, si són militars, al castell de Sant Ferran, o, si són xiquets i dones, als cinemes, a la plaça de bous; com els envien després al camp d'Albatera i la

“ El relat d'Eduardo de Guzmán, un periodista llibertari que dona testimoniatge que hi era, diu que deu minuts bastaren per a canviar l'aspecte del port: “El que a les dotze menys cinc era alegria, es gira a les dotze i cinc en desesperança. Els més desesperats criden rabiosos: ‘Tot lo món ens traïx’”.”

*J.M. Santacreu, Eladi Mainar
i Ricard Camil Torres, historiadors*

distribució posterior per tots els camps del País Valencià. Dins aquest apartat hem fet també una selecció de biografies de personatges atrapats a Alacant: hi ha, per exemple, el cas de l'alcalde de Pego, Aquilino Barrachina, que és afusellat perquè defensa la República i perquè governa l'ajuntament dins els paràmetres democràtics. També hi analitzem dos personatges emblemàtics del País Valencià: el rector Peset, de la Universitat de València...

—Que ja era fora de l'estat espanyol, i va tornar.

—I va quedar atrapat al port, sí.

—Per què va tornar?

—Potser perquè confiava que no li passaria res i que la República no acabaria com va acabar. Ningú no s'ho pensava, que acabaria en una continuïtat de la guerra. Perquè, de fet, la repressió no fou sinó el no tancar la guerra: la persecució va durar quaranta anys.

—I l'altre personatge que dèieu?

—El director de l'Escola Normal, el primer director, que també era diputat i una figura importantíssima: Eliseu Gómez Serrano, germà, a més, d'un altre personatge important a qui a València han fet homenatges [Nicolau Primitiu Gómez Serrano].

—I la quarta part?

—És dedicada a la memòria de la repressió: els testimonis directes, les restes materials, les restes filmiques... Aquí es veu com el règim estableix un silenci sobre l'assumpte: als reportatges que fan no hi apareix absolutament res del món dels presos d'Alacant ni el port ni res.

—S'oculten 15.000 persones!

—S'oculten totalment als dos documentals que hi ha, el de l'Institut LUCE [al servei dels feixistes italians] i el del que després serà el No-Do. No

m'explique per què, però ho fan. I el cas és que, després, el règim fa documentals sobre la *reconstrucció d'Espanya* que duen a terme els presoners; se'ls veu amb el puny tancat i l'obren, perquè els han “format” i “educat”... Però del cas d'Alacant no hi ha res. Jo calcule que no tenien previst d'atrapar-hi tanta gent.

—Si des de l'àmbit de l'estudi pot ser un episodi conegut, des del de la divulgació, tot i ser tan terrible i de tanta magnitud, ho és ben poc...

—Sí, fins i tot jo diria que ocultat. Perquè als reportatges que hi ha, tothom diu: “La guerra s'acaba a Madrid.” Alacant no hi apareix per a res. Se sabia que la guerra s'hi acaba i algunes coses més, però no hi havia cap estudi amb tanta profunditat i tanta contundència, que demostrara que la guerra s'acaba allà, que el port es converteix en un parany per a tots els republicans, perquè els van arregar tots junts allà, no els van haver d'anar a buscar pels pobles.

“ Un conegut d'Algemesí em va dir que l'alcalde d'Alzira s'havia degollat ell a soles i que amb una pistola impedia que ningú el socorrés. Un altre va pujar a una grua, i això ho vaig veure jo, i començà a cridar que el feixisme ens mataria a tots i no sé què més, perquè no el sentia bé. Quan acabà, es tirà de cap a les roques i va quedar desfet. Com un sac. Ni rebotà ni res. I la veritat és que no li importava a ningú ni li van fer cas. Estàvem morts de por.”

Enric Chulio, Cullera, 1916-2000

—Per què se'n va anar tothom a Alacant?

—Perquè es pensaven que hi havia els vaixells per a fugir a l'exili. Era el punt d'eixida de la República. La qüestió és que, quan cau Barcelona i es produeix l'eixida pels Pirineus, els socialistes observen la descoordinació que hi ha. En aquell moment, el dirigent alacantí Rodolf Llopis es posa en contacte amb dos dirigents d'Alacant més, que han assistit a les últimes Corts de la República, a Figueres, i parlen d'una possible evacuació dels socialistes de la federació d'Alacant que tenen la vida en perill. I decideixen —a final de febrer, començament de març— muntar una operació per traslladar-los fins a Orà, contractant tres o quatre vaixells (un dels quals és l'Stanbrook). I van confeccionant la llista. Perquè cada partit s'espavila pel seu compte. El problema rau en el fet que, com que tothom pensa que

el port d'eixida és Alacant —perquè es llança la brama, i també ho fa Casado—, el vaixell dels socialistes es converteix en el vaixell de tota la República. I no hi caben.

—Al llibre expliqueu que el que quedava del govern estatal no tenia prevista cap evacuació general.

—No, no: cap. I sobta que no hi haguera cap pla, perquè si pacten una pau, haurien d'haver pactat també una evacuació. O, almenys, haver-la previst. Però al final és un campí qui pugui. Casado fa això: salvar els tres o quatre seus; també ix algun avionet on se'n van uns quants... però para de comptar. És la desfeta absoluta. Sobretot perquè, després d'haver-se'n anat la flota de la República, el mar romangué totalment desprotegit (en una zona, a més, que no té contacte possible amb l'exterior per terra...). A partir d'aquí, els vaixells que puguen eixir depenen de les flotes anglesa i francesa. Gràcies a la flota

anglesa aconseguix eixir algun vaixell de València, de Gandia...

—Però fa la sensació que hi ha moltes indecisions, entre francesos i anglesos...

—Sí, perquè quan s'ocupa la ciutat d'Alacant havien reconegut ja el govern de Franco, i l'altre govern prenia categoria de perseguit. Els republicans no tenen cap lloc on acudir. Quan hi ha una guerra entre dos estats, els presoners

“ Com vam patir! Venien vaixells i no entraven al port, pegant mitja volta i perdent-se de vista. De nit, el mateix. Es veien llums que s'acostaven i desapareixien.”

*Salvador Espinosa, mecànic mariner,
València, 1914-2001*

del que perd estan emparats pel dret de guerra internacional, perquè tenen un estat que els dona suport. Però ací no: ací l'estat ha desaparegut i, per tant, els presoners no són ningú.

—**També passarà després a l'exili.**

—El drama terrible de la guerra és aquest: els que romanen dins queden sense res, i els de fora tampoc no tenen estat i per això els acaben portant a Mauthausen o als camps francesos...

—**Els testimonis directes que recolliu fan posar la pell de gallina...**

—I també hi ha algunes coses molt interessants, perquè reproduïm entrevistes de persones que van quedar atrapades allà, cartes de persones que van ser afusellades... o bé memòries, també, com les d'Eliseu Gómez Serrano, que va escriure un diari explicant-hi tot allò que passava i que ell va viure de primera mà... fins que l'afusellaren. I també hi ha més testimonis: Eladi Mainar, per exemple, va localitzar l'últim informe secret del general de les tropes italianes que ocuparen la ciutat, Gambara, i també les memòries del primer governador falangista, un home que té molt de seny, perquè no fa que esclate un enfrontament armat; és a dir: té por, perquè els republicans són molts més, però tampoc no es deixa imbuir per les idees de la victòria. I els republicans que hi ha al port també són molt previnguts, perquè si arriba a esclatar una lluita i es pren la ciutat casa a casa, hauria estat una massacre. Però ningú no va disparar.

—**Tothom era conscient de la situació...**

—Sí. Hi ha algun tret, però res. Les tropes republicanes deposen les armes allà l'1 d'abril a les 9 del matí: és el moment en què s'acaba la guerra. Perquè la guerra s'acaba a Alacant. I aleshores el

BIBLIOTECA GABRIEL MIRÓ

“ El tinent cridà els que havíem estat amb ell i es va despedir [...] dient-nos que estava molt orgullós de nosaltres. Després va dir que anàrem amb molta cura i pensàrem en les nostres famílies, que no férem res que donés pas a la represàlia dels feixistes i algunes coses més. I va treure la pistola i es pegà un tir. Va caure com si la terra el cridara i no soltà l'arma.”

Salvador Espinosa, mecànic mariner, València, 1914-2001

“ ...en declarar el càrrec d'alcalde [...] m'insultaren i em robaren el que volgueren, deixant-me amb una insignificança de roba. Em portaren a una barraca on sols en cabien cinquanta i n'èrem 170, no podíem estar ni drets, no teníem lavabo ni orinador, no teníem aigua per a beure i menjar, poc. [...] Allà ens omplírem de misèries i sarna.”

Aquilino Barrachina, alcalde de Pego afusellat el 1940, descrigué el seu pas pel camp d'Albatera en un dietari

general Gambara envia el telegrama a Franco, i Franco publica el ban.

—**Qui hi havia, al port d'Alacant?**

—És un conjunt molt heterogeni. Hi ha famílies senceres de republicans que volen eixir. Hi ha soldats de lleva, guàrdies civils, intel·lectuals, alcaldes, regi-

dors i diputats, dones que havien estat al capdavant d'organitzacions sindicals... És un cul de sac on van a parar tots, per a intentar fugir.

—**Descriu escenes colpidores de desesperació, albirant vaixells que de seguida desapareixen...**

—La situació al port degué ser molt dramàtica. No hi va haver tants suïcidis com diuen alguns llibres, però hi va haver casos terribles de gent que decideix posar fi a la seua vida perquè pensa que no hi ha cap solució. Hi ha relats d'un alcalde que es talla el coll amb una navalla d'afaitar, un altre que es tira a mar... També hi hagué gent que es va ofegar en intentar arribar a algun vaixell. La situació era enormement caòtica perquè hi havia molta gent junta, desesperada, que s'està uns quants dies al port, sense menjar ni aigua... Depenen de la caritat de la gent (i, de fet, hi ha gent d'Alacant

“ ...poetes, intel·lectuals, secretaris d'organitzacions polítiques, comandaments de l'exèrcit, escriptors i savis, mesclats sota una rigorosa destinació, hagueren pogut ser embarcats, evacuats, salvats de l'infern; cada hora que passava, cada minut, convertia en més incerta la seua sort, i tal vegada, mentre estic escrivint aquest article, ja se'ls haja deixat detenir, executar, assassinar. Vull dir que s'ha consentit que tot això passe i que cap desmentit posterior podrà, per precís que siga, eximir els responsables ni, tampoc, que es llaven les mans pel que fa a la sang que han contribuït a vessar.”

“4.000 republicans, l'elit d'una nació amiga, han estat abandonats a l'assassinat i Bonnet n'és el responsable”, article d'André Ulmann al setmanari Le Lumière, publicat el 7 d'abril del 1939. Georges Bonnet era ministre francès d'Exteriors

Tres imatges d'aquell març i abril terribles: el vaixell Stanbrook, ancorat a Orà, amb més de 2.300 refugiats provinents d'Alacant i sense poder desembarcar; el port d'Alacant, la vesprada del 31 de març o el matí de l'1 d'abril: els soldats de Franco hi detenien els republicans atrapat al parany; i una desfilada dels vencedors, el 5 d'abril.

que els duu menjar o aigua en algun botijó).

—L'arribada de l'Stanbrook a Orà és simptomàtica d'aquest ser en terra de ningú i volguts per ningú, quan no els deixen desembarcar. I també allà els veïns intenten fer-los arribar aliments.

—Sí, perquè hi havia molt d'alacantí, a Orà. És zona de *pied-noirs*. També cal pensar que els socialistes de Llopis, que ja s'havien desplaçat a Orà, intentaven organitzar una recepció i negociar amb el govern francès. En tot cas, la gent d'allà ajuda, totalment. En un altre llibre tinc retratades algunes de les brodadores que treballaven a Orà i que ajuden tant com poden i s'enduen gent a casa perquè no vaja al camp de concentració, per exemple. Però no hi ha una organització global per a atendre les més de 2.300 persones del vaixell.

—I com es va decidir qui hi pujava, a l'Stanbrook?

—Hi havia les llistes dels socialistes, però no van aprofitar de gaire perquè quan puguen es produeix el caos i s'hi enfila tothom qui pot. Fins i tot hi ha relats de gent que s'enfila per una corda en partir...

—Aleshores encara hi havia l'esperança que després d'aquest vaixell...

—...en venia un altre, sí. I un altre, i un altre. De fet, després de l'Stanbrook ix el Marítim, però ja no és dins de l'operació dissenyada per Rodolf Llopis: és un vaixell privat que cobra molt per eixir (en or o safrà...) i per això no se'n va tan carregat.

—Una altra qüestió clau és la inten-

ció de Franco de no considerar cap pacte de rendició. Dieu que “no estava disposat a renunciar a un dels objectius polítics principals de la guerra”.

—I això es fa molt evident en els fets del port d'Alacant, on arriba i arramba amb tot. Ara, també cal dir que les tropes d'ocupació no tenien previst de trobar-se tanta gent. Establir els sistemes de control i de classificació és molt complicat i hi ha molta gent que fuig. Del port i després del camp dels Ametlers. Per exemple, reproduïm el testament de Miquel Villalta, diputat socialista, atrapat al port, tancat als Ametlers i que aconsegueix fugir-ne. Però un temps després el detenen i l'afusellen. Al seu relat explica com puja al vaixell, amb la dona i les xiquetes, perquè era a la llista, com els diu que l'esperen, que baixa a buscar més gent, i com, en tornar de la Diputació, ja no hi pot pujar...

—Quin va ser el destí d'aquestes 15.000 persones?

—Hi ha una casuística molt gran.

“ Els amics antics s'han quedat miops o no et coneixen, i d'altres et veuen de lluny i fugen. És clar que molts d'ells ho fan ruboritzats, perquè els colors de la hipocresia els ixen al rostre i encara sort que els queda vergonya. ”

Diari d'Emma Martínez Bay, 15 d'abril del 1939; el 5 de maig afusellaren el seu marit, Eliseu Gómez Serrano

N'hi ha que poden anar-se'n a casa. D'aquests, els més jovenets (soldats de lleva) els recluta l'exèrcit una altra volta i s'hi passen quatre anys *reeducant-se*. Si eren titllats de *desafectes*, els portaven a un camp de treball i, si no, feien el servei militar amb l'exèrcit regular, però molt controlats. Després hi ha els que van enviar als presidis, que també tingueren destins molt diversos: a uns els afusellen, uns altres passen molts anys empresonats i els que aconsegueixen eixir després, tenen una vida molt dura per a continuar treballant. Alguns dels del port també es convertiren en guerrillers. També hi ha les dones i els xiquets, amb una sort molt adversa: si no tenen una família que els done molt de suport, se'ls fa tot molt difícil. La vida, la supervivència, va ser molt dura.

—Franco tenia l'extermini com a objectiu?

—L'objectiu era doble: la idea era *extirpar un càncer* i la forma era la reeducació per la força en camps de concentració o de treball, o l'extermini. Aquest era l'objectiu final. Per tant, permetre qualsevol negociació o qualsevol escapatòria era il·lusori. No entrava dins dels plans.

—Penseu que hi hauria d'haver algun record de tot allò, al port d'Alacant?

—Evidentment. A Alacant, hi fa falta un monument al port que recorde els fets. Perquè és un lloc de memòria. De fet, és un lloc d'història, però que no té cap monument de memòria.

Núria Cadenes